

Skutečnost a subjekt II.¹

Ladislav Benyovszky

Novověk bytostně určuje, že *Ereignis* se „děje“ (již) jen jako sebezajišťující (ALETHEIA proměněna v jistotu) vztahování se ke skutečnosti (FYSIS proměněna ve Wirklichkeit). Toto „dění“ *Ereignis* konstituuje lidství do podoby *subjektu* jako specifické dějinné podoby metafysického určení *animal rationale*.

Tím, pro koho jako prvního byl svět (Erignis) totéž co *skutečnost* a kdo zároveň poprvé promyslel bytí jako skutečnost a člověka jako skutečné (wirkliche) jsoucno, byl *Spinoza*. Spinozův *dějinný* (Geschichte) význam spočívá především v tom, že bytí rozumí jako skutečnosti, tzn. – jeho pojmem vyjádřeno – jako *necessitas*. *Necessitas*, jako kterou bytí zakusil, je obsažná a nikoli jen formální *nutnost* – naléhání přítomnosti rozuměné konkrétně jako *souvislosti nepodmíněného* (agere, existentia) a *podmíněného* (operatio) kladení. Tento základní dějinný smysl svého filosofování vyjadřuje Spinoza tvrzením 29 první části *Etiky*: „In rerum natura nullum datur contingens, sed omnia ex necessitate divinae naturae determinata sunt ad certo modo existendum et operandum.“²

Spinoza však bytí nejen poprvé zakusil jako skutečnost (Wirklichkeit). Spinoza také skutečnost poprvé filosoficky artikulovaně promyslel a podal tak její filosofickou koncepci. Protože bez alespoň elementárního vhledu do Spinozova pojetí vnitřní struktury skutečnosti skutečného není možné porozumět jeho koncepci lidství, pokusme se stručně naznačit alespoň její základní rysy.

¹ Tato úvaha rozvíjí téma „filosofického zamyšlení“ – „Skutečnost a subjekt I“. *Lidé města*, 6, 2001, s. 5–12. Seznámení s ním předpokládá porozumění následujícímu textu.

² Benedicti de Spinoza Opera ..., I., Nijhoff, 1890, *Ethica ordine geometrico demonstrata*. Dále jen „*Etika*, (pars) ..., ...“.

Protože smyslem bytí je pro Spinozu *necessitas*, „sebe-před-sebe (ve svůj stav) kladení“ toho, co zakoušíme jako veškerenstvo jsoucího, má bytí povahu *produktivní souvislosti* (pohyb sebekladení) fixované terminologicky jako *existence* (existentia), souvislosti, jejíž základními a jen abstrakcí oddělitelnými momenty³ jsou bytí bráno jako *ono samo*, tzn. bytí *o sobě* (in se), a bytí bráno jako zkušenostně (experientia vaga) se nám podávající, a tedy nikoli již jako ono samo, nýbrž bráno jako *cosi jiného* – *jinobytí* (in alio). „Bytí o sobě“ nazývá Spinoza *substance* (substantia) a definuje je jako to, „co je samo v sobě a chápe se skrze sebe sama“.⁴ „Jinobytí“ nazývá Spinoza *modem*, kde pojem *modus* nese v sobě význam „substance brána tak, jak je přístupná zakoušejícímu (experientia vaga)“, tedy význam *způsobu jak je tu* (v oboru empiricky přístupného) *substance* – význam jinobytí, zároveň ovšem význam produktivní, totiž význam završení jakožto „shrnutí pohybu“, význam jako klid vystupující produktivity (kladení, substance), tedy význam *stav*. Modus proto Spinoza definuje jako „příčinnost“ (affectus) substance a v tomto smyslu „jinobytí“.⁵ Modem je tak fakticky myšlen ontologický statut všeho přístupného vágní zkušenosti, substancí pak to, čeho je toto zakoušené *stavem* a co je ovšem jako takové empirickému vědění (experientia vaga) nepřístupné, o čemž však jako o tom „co to zakoušené je“ víme díky vědění intuitivnímu (scientia intuitiva). Syntéza „substance – modus“ je syntézou charakterizující skutečnost (Wirklichkeit) jako sebe-kladení „ze skrytosti do zjevnosti“, jako *uskutečňování se*.

Protože bytí (skutečnost) spočívá v „sebe-před-sebe-kladení ve svůj stav“, v naléhání přítomnosti, nese v sobě jako svůj základní smysl produktivní rys „býti ze sebe“ (*necessitas*). Tento základní smysl „*necessitas*“ se vzhledem ke struktuře „substance – modus“, tedy vzhledem k povaze „uskutečňovat se“ již skutečnost vykazuje, fakticky prezentuje jako dění diferenciací ve vynucovací povaze (*necessitas*) bytí, tzn. jako souvislost specifičnosti produktivity „bytí o sobě“ a specifičnosti produktivity „jinobytí“ jako již *stavu* substance. Tuto vnitřní diferenciaci v realizaci *necessitas* fixuje Spinoza pojmově prostřednictvím definice páru „svoboda“ – „vynucenost“ a přísně dbá na to, aby nekládal do výrazu *svoboda* (libertas) jiné významy, např. význam „libovolného“.⁶ Specifikuje tak *necessitas* jako souvislost

³ „Moment“ zde chápej v přísném slova smyslu, tzn. jako to, co je smysluplné jen v rámci souvislosti přecházení v jiné.

⁴ „Per substantiam intelligo id, quod in se est, et per se concipitur“ *Etika*, I., def. III.

⁵ „Per modum intelligo substantiae affectiones, sive id, quod in alio est, ...“ *Etika*, I., def. V.

⁶ Toto – jednoduše řečeno – je smyslem Spinozovy identifikace svobody a nutnosti.

podmíněného (v případě modu) a nepodmíněného (v případě substance) kladení: „Svobodnou nazývám tu „věc“, která existuje jen z nutnosti své „přirozenosti“ a je určována k činnosti pouze sebou samou. Nutnou však, či vynucenou tu, která je determinována do jistého vymezeného způsobu existence a jednání něčím jiným.“⁷ Syntéza „svoboda – vynucenost“, resp. „konání (agere) – jednání (operatio)“ je syntézou charakterizující skutečnost (Wirklichkeit) jako souvislost podmíněného a nepodmíněného kladení.

Bytí je pro Spinozu skutečnost. Tu chápe jako uskutečňování se (substance – modus) po způsobu náporu (necessitas) vnitřně artikulovaného jako souvislost podmíněného (operatio) a nepodmíněného (agere) kladení. Protože pak *kladením* je míněn *nápor* a *naléhání* prezentující se empiricky jako svůj stav (modus) a konkrétně empiricky přístupný *způsob* náporu (operatio), protože to, co je kladením „vynuceno“ je stav (modus) kladení samého – „příčiněnost“ (affectus) substance, vykazuje celkově *necessitas* (skutečnost) povahu *sebezapříčiňování*, přičemž „zapříčiňování“ není již míněno jako temporální skrývavě-odkrývavá závaznost (TO CHREON) či jako „zaviňování“ jsoucího (AITION).⁸ Je míněno přísně nečasově a produktivně, totiž jako „zapříčiňování“ jakožto *provádění* a *sebeprodukování*, jako *kauzalita*. Skutečnost je kauzační souvislost – „spojení příčin“ (connexio causarum) – vyjadřuje se Spinoza⁹ a celkovou povahu skutečnosti následně chápe jako „sebe-zapříčiňování“ ve smyslu „sebe-příčiňování“ – jako *causa sui*. Tato *celková povaha necessitas* je vyjádřena první definicí první části *Etiky*: „Příčinou sebe sama rozumím to, čeho esence zhrnuje existenci, čili to, čeho „přirozenost“ může být chápána jen jako existující.“¹⁰ Bytí je pro Spinozu souvislost podmíněného a nepodmíněného kladení (operatio – agere) mající povahu sebezjevování (substance – modus) na základě sebe-příčiňování (causa sui).

Ani teď však ještě Spinozův vhléd do vnitřní struktury jím poprvé zakoušené skutečnosti (Wirklichkeit) není dostatečně konkrétní. Je zapotřebí připomenout, že vzhledem k základnímu náhledu, totiž vzhledem k náhledu, že to, co máme empiricky před sebou (experientia vaga) jako

⁷ „Ea res libera dicitur, quae ex sola suae naturae necessitate existit, et a se sola ad agendum determinatur. Necessaria autem, vel potius coacta, quae ab alio determinatur ad existendum et operandum certa ac determinata ratione.“ *Etika*, I., def. VII.

⁸ Proto Spinoza explicitně odmítá všechny tradiční AITIAI kromě produktivně přeformulované *causa efficiens*.

⁹ Srov. *Etika*, II., 7, pozn.

¹⁰ „Per causam sui intelligo id, cujus essentia involvit existentiam; sive id, cujus natura non potest concipi nisi existens“. *Etika*, I., def. I.

jednotu všeho, je jako *stav* (modus) vystupující sebe-kladení jednoty všeho (substance)¹¹, to, co „jindy“ a „jinde“ zakoušíme jako „jednotu všeho“ musí být fakticky v oné jednotě již *obsaženo*, a její *nápor* (existentia) musí tedy být *samou věčností*¹², či – opačně vyjádřeno: to, co zakoušíme jako nekonečné trvání (duratio) je jen neautenticky (pro vágní zkušenost) vystupující *věčnost*.¹³ Totéž pak musí platit o *nekonečnosti* (infinitas). Jako *necessitas* pojatá *skutečnost* je totéž co *nekonečnost* (infinitas), která ovšem nesmí pak mžít nějakou empiristicky představovanou „neohraňčenost“ – „nekonečnost svého druhu“ (in suo genere),¹⁴ nýbrž nekonečnost *absolutní* (absolute)¹⁵. Empiricky (experientia vaga) přístupná ovšem může naopak být pouze svým „stavem“, právě jako *nekonečnost svého druhu*.

Ukazuje se proto, že diference podmíněného a nepodmíněného kladení (agere – operatio), bytí a jinobytí (substantia – modus) v sebezapříčiňování (causa sui), je nejen diferencí působnosti a jejího stavu, nýbrž „také“ diferencí co do „věčné obsažnosti“ (realitas, essentia). „Substance“ nutně musí být nekonečně věčně obsažná, *percipovatelná* je však vždy jen jako nekonečnost *svého druhu*. Tak Spinoza získává třetí významovou diferencí ve struktuře skutečnosti, diferencí co do věčné obsažnosti *nekonečného* a naopak *konečného* „ukazování se“ (res), tzn. diferencí *bohu* (Deus)¹⁶ a *konečné věci* (res finita).¹⁷ Sebe-zapříčiňování (causa sui) tak získává též význam *obsažnosti věci v bohu*: „Vše, co jest, v bohu jest a bez boha nemůže nic být, ani být chápáno.“¹⁸

Zmíněnou „nekonečnost svého druhu“ lze vzhledem k tomu, čím je, určit *empiricky*. Je to to, co *percipujeme*¹⁹ jako specifickou neohraňčenost, specifickou nekonečnou věčnou obsažnost – *atribut*²⁰ – a prostě empiricky lze také určit, co atributem je: *rozprostraněnost* (extensio) jako specifická nekonečná věčná obsažnost v rámci níž je jako to, co je jí vymezeno smys-

¹¹ Srov. úvahu „Skutečnost a subjekt“. *Lidé města*, 6, 2001, s. 5–12.

¹² „Per aeternitatem intelligo ipsam existentiam, ...“ *Etika*, I., def. VIII.

¹³ „Duratio est indefinita existendi continuatio.“ *Etika*, II., def. V.

¹⁴ *Etika*, I., vysvětlení k def. VI.

¹⁵ *Etika*, I., vysvětlení k def. VI.

¹⁶ „Per Deum intelligo ens absolute infinitum, hoc est, substantiam constantem infinitis attributis, quorum unumquodque aeternam et infinitam essentiam exprimit.“ *Etika*, I., def. VI.

¹⁷ „Ea res dicitur in suo genere finita, quae alia ejusdem naturae terminari potest.“ *Etika*, I., def. II.

¹⁸ „Quicquid est, in Deo est, et nihil sine Deo esse neque concipi potest.“ *Etika*, I., 15

¹⁹ Výraz „percipere“ se vyskytuje v úvodních Spinozových definicích jen v definici atributu. Nemíjí „conclpere“.

²⁰ „Per attributum intelligo id, quod intellectus de substantia percipit, tanquam ejusdem essentiam constituens.“ *Etika*, I., def. IV.

luplné *těleso* (corpus) a *myšlení* (cogitatio) jako specifická nekonečná věcná obsažnost v rámci níž je jako to, co je jí vymezeno smysluplná *idea* čili „pojem ducha“. Obé je ovšem principiálně způsobem, jak je empiricky přístupná nekonečnost absolutní, tj. bůh.²¹

Jestliže byl čtenář dostatečně pozorný a orientoval se v naznačené Spinozově teorii *skutečnosti*, může porozumět tomu, jak Spinoza zakouší a filosoficky interpretuje to, co obvykle nazýváme *jsoucnem*, či věcí, a následně, jak rozumí *jsoucnu* specifickému, člověku.

Vzhledem k tomu, že bytí je zakoušeno jako skutečnost skutečného, základním určením ontologické povahy a statutu každé „věci“ je to, že je čímsi *skutečným*. Tento „působnostní“ (wirkliche) význam jednotlivého *jsoucího* vyjadřuje Spinoza tím, že každá věc je pro něj *modem*, či „modifikací“, tzn. „afektem atributů“²² – shrnutím konstituujícího ji pohybu uskutečňování se, *faktem*, jak dnes často říkáme aniž bychom byli schopni vnímat produktivní význam (facere) tohoto určení.

Pojetí jednotlivé věci již jen jako faktu znamená, že to, co vnímáme jako její identitu se sebou, sebeproměnu a samovývoj, je smysluplné jen jako *přítomnost*, *účinek* sebepodávání se (substance samé). Jsoucí již se nepodává v bezprostřední *identitě* s jeho bytím²³, nýbrž jen jako *jino-bytí*. Veškerý ontologický obsah a smysl každé zakoušené jednotlivosti je přístupný nikoli již jako *cosi* náležejícího této partikularitě *jako takové*, nýbrž jako *způsob* jak *je tu* (v oboru *zakusitelného*) substance. Proto je pro Spinozu každá věc ve všem plně determinována bohem²⁴, nemůže sama sebe určovat, ani sebe sama učinit indeterminovanou.²⁵ Tato ztráta svébytného významu věcí, jejich *zničení*,²⁶ dějinně znamená, že „věc“ je člověku totéž co jen „stav“, „kus“ a „způsob“ zakládající jej produktivní (prováděcí) souvislosti a je zakoušena, teoreticky zohledňována, ale především lidským konáním vytvářena, již jen jako *cosi* takového.²⁷ U Spinozy se tento

²¹ Srov. *Etika*, II., pozn. 1 a 2. def. 1. a def. II.

²² „Res particulares nihil sunt, nisi Dei attributorum affectiones, sive modi, ...“ *Etika*, I, 25, pozn.

²³ Srov. Aristotelovu zkušenost se *jsoucností* (ENERGEIA) a *jsoucnem* (ERGON) v zamýšlení „Dějinný původ bytostního určení člověka jako rozumného živočicha“. *Lidé města*, 4, 2000, s. 3-11.

²⁴ Srov. *Etika*, I., 26.

²⁵ Srov. *Etika*, I., 27.

²⁶ Srov. Heidegger M., GA, Bd. 79, s. 9.

²⁷ „Das Anwesende kann aber auch sein als das Beständige im Sinne der Bestandstücke des Bestandes, der als das stündig Bestellbare in demjenigen Stellen gestellt ist, als welches das Ge-Stell waltet.“ Heidegger M., GA, Bd. 79, s. 40.

důsledek ustavení bytí ve skutečnost prezentuje v první, a proto rasantní, podobě: „Bůh je nejen příčinou toho, aby věci začaly existovat, ale též příčinou toho, aby setrávaly ve své existenci“²⁸; „Každá věc může zaniknout jen působením vnější příčiny.“²⁹ Tato určení postupně specifikující ontologickou nesvébytnost věci, vyúsťují pak k fixaci *naléhavosti přítomnosti* (aktuálnosti), tedy holého *náporu* (conatus) spočívajícího v *setrávání* (perseverare),³⁰ jako jediné bytostné charakteristiky věci jako věci: „Každá věc, pokud je sama sebou, usiluje setrávat ve svém bytí“.³¹ „Nápor (conatus), kterým každá věc „usiluje“ (conatur) setrávat ve svém bytí (in suo esse perseverare), není nic jiného, než sama její skutečná (aktuální) esence“.³²

Jsoucí je vnímáno jako *skutečné*, tzn. jako *fakt*, tzn. jako to, co je *aktuální*. Orientace na faktičnost, skutečnost a aktuálnost je *zničení* věci. Je důsledkem toho, že *Ereignis*, děje-li se jako *bytí*, nutně dospívá do ražby *skutečnosti*.

Nyní teprve máme vytvořeny podmínky pro porozumění tomu, co znamená, že u Spinozy je poprvé zakoušen a filosoficky interpretován člověk jako *subjekt*, specifická dějinná podoba *animal rationale*. Znamená to, že Spinoza právě tak jako předchozí filosofická tradice zakouší člověka jako specifické jsoucno mezi jsoucný. Vzhledem však k tomu, že bytí se již nepodává jako FYSIS, jako přítomnost ideje či jako ENERGEIA, nýbrž jako *skutečnost* (Wirklichkeit), „*jsoucno*“ a tedy i „*jsoucno člověk*“ není Spinozovi již přístupné jako „*to hemživé*“, jako „*nejsoucí*“, protože jen zpřítomnění ideje, ani jako cílo (ERGON), nýbrž jako *skutečné, fakt, aktuální*. Bytostnou charakteristikou jsoucího (skutečného) je *nápor* (conatus, wirken) vystupující v široké škále způsobů od pouhého zdánlivě nečinného „*nenechat do sebe vstoupit*“, až po různé typy aktivismu. Že člověk je zakoušen jako *subjekt* předně znamená, že jako jeho bytostné a rozhodující určení je vnímána jeho povaha *dynamicky založené a dynamicky se dějící* jednoty – „*usilování setrávat ve svém bytí*“.

Člověk je však *jsoucnem specifickým*, je „*usilováním setrávat ve svém bytí*“ *specifickým*. Kořen specifičnosti spočívá v tom, že člověk je *jediným jsoucnem percipovatelným* jako jednota³³ obou obsažných způsobů jakými se substance podává (jednota obou atributů), totiž jako jednota ducha

²⁸ *Etika*, I., 24.

²⁹ *Etika*, III.

³⁰ Blížeší výklad srov. v úvaze „Skutečnost a subjekt“. *Lidé města*, 6, 2001, s. 5–12.

³¹ „Unaquodque res, quantum in se est, in suo esse perseverare conatur.“ *Etika*, III., 6

³² „Conatus, quo unaquodque res in suo esse perseverare conatur, nihil est proeter ipsius rei actualem essentiam.“ *Etika*, III., 7.

³³ Sr. *Etika*, II., tvrzení 13 a 21.

(mens) a tělesa (corpus). Původní sjednocování³⁴ dynamicky pojatého ducha (mens) a tělesa (corpus) se oproti *jen následnému* sjednocení produktivně pojatého ducha a jen mechanicky pojatého těla v Descartově „nejtěsnějším spojení“ stává základním problémem. Proto bytostí jsoucna člověk je „usilování setrvávat ve svém bytí“ spočívající v dynamickém vzájemném sjednocování obou atributů. Jaká je jeho vnitřní struktura.

Stránku skladebnosti tohoto dynamismu konstituujícího lidství souhrnně Spinoza vyjadřuje v axiomech II. části *Etiky*. Jeho základní komponentou, protože jen u člověka je můžeme pozorovat, je myšlení (cogitatio).³⁵ Z toho titulu, že je smyslově na člověku vnímáme, náleží lidství také tělo (corpus) afikované mnohými způsoby.³⁶ Dodatek „afikované mnohými způsoby“ vyjadřuje fakt, že Spinoza rozumí lidskému tělu jako *složené věci*, tzn. jako kompozitu tekutých, tuhých a měkkých částí na které působí vlivy vnějších těles, které se v souvislosti s tím neustále obnovuje a proměňuje své zprostředkování s vnějšími tělesy a je tak svébytnou dynamickou jednotou.³⁷ Tělu právě jako tomuto dynamickému zprostředkování se všeobecnou souvislostí těles musí pak, jakkoli oba tyto atributy jsou svébytné a nemohou se tedy vzájemně zprostředkovávat³⁸, *odpovídat* vnitřní dynamická skladebnost v *myšlení* (cogitatio), různost *kogitačních způsobů* (modi cogitandi). Proto v axiomu třetím druhé části *Etiky* rozlišuje Spinoza „ideu“ jako to „co může být, ač jinak není dán žádný jiný modus myšlení“ a „způsoby myšlení“ ve smyslu „příčiněností“ (affectus), „které jsou dány jen tehdy, když v tomtéž jedinci je idea věci milované, žádané atd.“³⁹ Člověka tak Spinoza chápe jako jednotu „pojmu ducha“ (idejí), afektů (způsobů myšlení odrážejících postavení člověka jako jsoucna) a těla, resp. dynamického zprostředkování lidského těla a těles ostatních.

K pochopení dynamičnosti této struktury je třeba připomenout, že idejí, pojmem ducha, Spinoza rozumí oproti rozprostraněnosti (extensio) specifický typ „neomezenosti“, specifický typ „náporu“. Tím je dáno, že *idea* specifikující lidství jako lidství *primárně*, značí pro Spinozu rys *aktivity*: „pojem vyjadřuje činnost ducha“.⁴⁰ *Afekt*, tedy nutný ohled „příčiněnosti“

³⁴ Terminologicky vzato Spinoza hovoří o „constare“ (srov. *Etika*, II, 13) akcentujícím rysy skládání, stání, trvání a vystávání, které „jednotu“ jako „sjednocování“ bytostně určují.

³⁵ „Homo cogitat.“ *Etika*, II., Ax. II.

³⁶ Srov. *Etika*, II., Ax. IV.

³⁷ Srov. postuláty I.–IV, in: *Etika*, II.

³⁸ „Tělo nemůže určovat ducha k myšlení, ani duch tělo k pohybu či klidu“. *Etika*, III., 2.

³⁹ „Modi cogitandi, ut amor, cupiditas, vel quicunque nomine affectus animi insigniuntur, non dantur, nisi in eodem individuo detur idea rei amatae, desideratae, etc.“ *Etika*, II., Ax. III.

⁴⁰ „... at conceptus actionem Mentis exprimere videtur.“ *Etika*, II., def. III., vysvětlení.

ve smyslu zajatosti (zaujatosti) předmětnou souvislostí, má pro tuto svou nesvébytnou povahu naopak rys *pasivity*, *podstupování*, *trpění*. Myšlení (cogitatio) je tedy právě tak jako těleso (corpus) aktivně-pasivní, tzn. dynamickou, jednotou.

Člověka Spinoza chápe jako aktivně-pasivní dynamismus vysvětlitelný ze způsobu, jakým se vztahuje k ostatním jsoecnům, jako subjekt⁴¹ a tento dynamismus konkrétně vypracovává v obsáhlejší teorii afektů a jejich ovládnutí. Jakkoli bude v dalším historickém vývoji konkrétní podoba tohoto aktivně-pasivního dynamismu mnohokrát nově zkoumána a přeformulována, její základní smysl podržuje ve filosofii platnost až do dvacátého století.

Reality and subject II

Ladislav Benyovszky

The reflection is an immediate continuation of the study „Reality and subject.“ It thoroughly analyses individual structural aspects of Spinoza’s concept of reality: substance-mode; freedom-necessity; God-attribute-final thing; the cause itself. On the strength of this it shows a transformation in the concept of an individual thing – its understanding from conatus as an inherent characteristic. It shows that it has thus prepared a way to a unified approach to the man as an acting individual. The paper leads to the reflection that Spinoza was the first to regard the man as a subject.

⁴¹ „Říkám, že jsme činní tehdy, když se v nás či mimo nás děje něco, čeho jsme adekvátní příčinou. ... A naopak říkáme, že jsme trpni, když se v nás něco děje, nebo když z naší přirozenosti něco vyplývá, čeho jsme jen částečnou příčinou.“ *Etika*, III., def. II.